

Anne de Groot

UIT DE KAST. UIT DE KERK?

Seksuele diversiteit in
evangelische gemeenschappen

Voorwoord

Voor u ligt het resultaat van negen boeiende maanden van onderzoek over een thema wat mij persoonlijk erg intrigeert: de frictie tussen homoseksualiteit en geloof in de soms tegenstijdige omgevingen van evangelische kerken en de Nederlandse samenleving. Deze brochure is een vertaalde samenvatting van mijn Engelstalige scriptie met de titel *Being in / Being out: negotiating faith and sexuality at the intersection of evangelical church and liberal society*. De scriptie is geschreven in het kader van de master culturele antropologie aan de Universiteit Utrecht, in opdracht van COC Friesland en Tûmba. In de tekst wordt een aantal keer verwezen naar de Engelstalige versie. Deze kan opgevraagd worden bij de genoemde organisaties.

Om de resultaten uit dit onderzoek praktische invulling te geven wil ik het belang van voorlichtingslessen benadrukken. Verschillende onderzoeken van onder andere het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP 2010, SCP 2012) laten zien dat suicide, en de gedachte daaraan, vaker voorkomt onder homoseksuele- dan onder heteroseksuele personen. Daarnaast wordt steeds meer melding gemaakt van discriminatie op grond van seksuele voorkeur (zie Discriminatie Monitor van Tûmba). Dit gaat soms gepaard met fysiek geweld. Dit laat zien dat zowel de zelfacceptatie als de veiligheid van LHBTQI+ bedreigd worden. Een doeltreffend middel om zulke situaties te voorkomen is het bieden van voorlichting waarin kennismaking tussen toehoorders (zoals scholieren) en LHBTQI+ centraal staat. Verschillende onderzoeken wijzen namelijk naar de positieve effecten van deze kennismaking op de beeldvorming over niet-heteroseksuele personen

(zie bijvoorbeeld de publicatie *Werkt het aangaan van een dialoog?* van het KIS [2016]). In mijn onderzoek wordt deze theorie bevestigd.

Tevens laat mijn onderzoek zien dat alle geïnterviewde homoseksuelen door periodes van depressies zijn gegaan, die zij in grote mate toeschrijven aan de manier waarop er in hun kerk gedacht werd over hun seksuele voorkeur. Hoewel evangelische kerken de vrijheid hebben om vanuit religieus oogpunt afkeurend tegenover homoseksualiteit te staan, is het van belang dat LHBTQI+ uit deze kerken zich veilig voelen in hun zoektocht naar zelfacceptatie. Goede en laagdrempelige voorlichting die het perspectief van toehoorders verbreed kan daarbij een essentieel middel vormen.

Anna, een vrouw van rond de zestig met korte blonde krullen en een vriendelijk gelaat, kijkt me glimlachend aan en zegt dat ze de gelukkigste vrouw op aarde is. Anna houdt zich niet aan allerlei regeltjes die bij religie horen. Ze heeft een persoonlijke relatie met God, en volgt simpelweg Jezus. Op de vraag hoe zij denkt over homoseksualiteit heeft ze een simpel antwoord. Anna steekt beide wijsvingers op en slaat ze zijdelings tegen elkaar aan, om twee penissen die tegen elkaar aan botsen te symboliseren, en zegt: 'Zie je? Dit werkt niet'.

Ik ontmoette Anna en haar man na afloop van een dienst in een evangelische kerk. Deze kerk biedt na de dienst koffie en lunch aan, waarmee ze bezoekers de gelegenheid biedt om elkaar te ontmoeten in het kerkgebouw. Anna, haar man en ik waren onder het genot van een kop soep en een broodje al een uur met elkaar in gesprek, en Anna had me alles uitgelegd over het geloof, Jezus, God, hemel en hel. Ze vonden het jammer dat ik niet geloof, en dat er een kans is dat ik niet word toegelaten in de hemel. Ze deden hun uiterste best om mij te bekeren en boden aan om een bijbel voor me te kopen, zodat ik er gewoon op mijn gemak eens naar kon kijken. Anna's respons op mijn vraag over homoseksualiteit is een simplistische en wellicht aanstootgevende manier om de zaak uit te leggen, maar is desalniettemin interessant, om verschillende redenen. Het behelst namelijk het argument dat twee mensen van hetzelfde geslacht niet geschikt zijn voor elkaar, omdat ze zich niet kunnen voortplanten. Anna gelooft dat God man en vrouw voor elkaar heeft geschapen en dat zij alleen binnen de veilige muren van het huwelijk seks mogen hebben. Daarnaast vormt haar reactie een sterk contrast

met seculiere ideeën over homoseksualiteit. Met name in Nederland, waar homo-acceptatie een boegbeeld van tolerantie is geworden nadat het als eerste land het huwelijk openstelde voor koppels van gelijk geslacht. Anna, en vele andere evangelisch-christenen, wijzen zulke liberale ideeën over seksualiteit af. Daarom vraag ik mij in deze brochure af hoe, in een omgeving waarin homoseksualiteit vaak als zonde of gruwel wordt gezien, homoseksuele evangelisch-christenen hun leven en hun persoonlijkheid vormgeven. Daarnaast onderzoek ik wat de invloed is van de Nederlandse samenleving als koploper LHBTQI+ emancipatie, op evangelische homoseksuelen en hun gemeenschap.

Het centrale argument dat ik in deze brochure ontwikkel is dat evangelische kerken een normatieve levenswijze voorschrijven op het gebied van identiteit en seksualiteit. Dit beïnvloedt het identificatieproces van homoseksuelen. Deze normen worden door zowel de kerkautoriteiten als binnen de kerkgemeenschap vormgegeven en in stand gehouden. Gemeenteleden die zich niet kunnen conformeren aan de heteroseksuele norm ervaren een conflict tussen hun geloof en hun seksualiteit. Als gevolg hiervan voelen ze zich vaak genoodzaakt om hun seksualiteit en hun geloof tegen elkaar af te wegen. Dit leidt tot drie posities: 1) christen en niet (meer) homo, 2) homo en niet meer christen, of 3) christen en homo. Deze laatste positie laat zien dat er weerstand wordt geboden tegen het dominante gedachtengoed binnen de kerk. Door zulke individuen en maatschappelijke veranderingen krijgen alternatieve ideeën over seksualiteit steeds meer invloed in evangelische kringen.

Methoden

Ik heb dit onderzoek uitgevoerd als antropoloog. Dat wil zeggen dat ik een kwalitatief en etnografisch onderzoek heb gedaan waarin ik er achter probeer te komen hoe de mens in/en zijn omgeving functioneert en welke structuren bepalend zijn voor het gedrag. Ik heb verschillende methoden gebruikt. Ten eerste heb ik *life history*-interviews gedaan met tien personen die te maken hebben (gehad) met homoseksuele gevoelens en een evangelisch-christelijk geloof. Dit zijn diepte-interviews waarin gevraagd wordt naar het levensverhaal en waarin de focus ligt op de structuren en gebeurtenissen die bepalend zijn geweest in de levens van deelnemers. Deze verhalen zijn met name te vinden in hoofdstuk drie. Verder heb ik verschillende participerende observaties gedaan tijdens kerkdiensten. Hier heb ik veel informele gesprekken gevoerd met bezoekers, waarin ik een goed beeld heb gekregen van de evangelische levenswijze. Daarnaast heb ik meerdere kwalitatieve ongestructureerde interviews gehouden met kerkleden en kerkelijk leiders. In deze brochure zal ik regelmatig refereren naar deze gesprekken en observaties, en ze naast theorieën leggen van verschillende academici.

Theorie

Hier volgt een korte introductie van het theoretische kader en de belangrijkste auteurs en concepten. Voor een uitgebreide versie verwijs ik de lezer door naar het origineel.

Post-structuralisme

De voor dit onderzoek meest bepalende theoretische stroming is het post-structuralisme van Michel Foucault. Het post-structuralisme bestudeert de aard van de sociale realiteit en stelt dat om een thema te begrijpen het noodzakelijk is om zowel het onderwerp zelf te bestuderen als de systemen die het produceren. Een gevolg hiervan is dat een onderwerp niet kan worden bestudeerd in afzondering van het systeem waar het onderdeel van is. Hoewel dit laatste ook onder het structuralisme wordt beargumenteerd, gaat Foucaults post-structuralisme verder door te stellen dat structuren anders zijn op iedere plaats en in iedere tijd. Daarnaast bestaan er vele structuren naast en door elkaar, die allemaal invloed hebben op sociale realiteiten en – daarmee – op het individu. Het idee van universele structuren die altijd en overal geldig zijn wordt dus betwist door Foucault. Hij stelt dat de realiteit bestaat uit eindeloze variëteiten, complexiteiten, lagen en nuances. Foucault spreekt daarom zijn voorkeur uit voor de bestudering van micro-situaties en geleefde ervaringen, omdat deze een beeld geven van de complexe realiteit van het bestaan.

Alle belangrijke auteurs in deze brochure ondersteunen een post-structuralistische benadering. Foucault wordt vaak gezien als grondlegger van deze theorie. Dit is zichtbaar in zijn ideeën over macht die ik in hoofdstuk twee en vier bespreek. Daarnaast gebruik ik de theorieën van Judith Butler en Rosi Braidotti. Ook deze worden gekenmerkt door een focus op de gelaagdheid van het individu en zijn/haar omgeving. In plaats van de term 'identiteit' zal ik de termen 'persoon-zijn' en 'subjectiviteit'

gebruiken omdat deze concepten refereren naar de flexibiliteit van de menselijke conditie. In hoofdstuk twee gebruik ik wel de term 'identiteit' omdat dit een emic categorie is: op deze wijze wordt evangelisch christen-zijn beschreven in deze gemeenschappen.

Homonationalisme

Naast de meer abstracte ideeën vanuit het post-structuralisme, zoek ik bij het analyseren van de onderzoeksdata expliciet naar invloeden van de Nederlandse samenleving. Dit is interessant gezien de bredere structuur waarin participanten zijn ingebed en omdat liberale ideeën over seksualiteit contrasteren met evangelische ideeën. Het concept homonationalisme, afkomstig van Jasbir Puar (2007), is kortgezegd het mechanisme waarbij religieuze groepen worden afgeschilderd als een bedreiging voor homo-emancipatie. Tegelijkertijd wordt op deze wijze een tolerante Nederlandse identiteit gepromoot, waarin religieuze groepen niet geheel meetellen. Dit speelt zich af op verschillende niveaus. De overheid schrijft bijvoorbeeld op haar website: 'Hoe religieuzer iemand is, hoe groter de kans is dat hij of zij LHBTI's niet accepteert.'¹ Daarna volgt een kort bericht over de aanpak van de hulpverlening aan LHBTQI+ uit deze groepen. Hoewel deze uitspraak ongetwijfeld is gebaseerd op onderzoeksgegevens laat het zien dat de Nederlandse overheid de emancipatie van seksuele minderheden hoog in het vaandel heeft en dat religieuze groepen worden gezien als een drempel voor volledige emancipatie. In hoofdstuk vier geef ik een uitleg van de effecten van deze houding op evangelische gemeenten en individuen.

Locatie en populatie

Het veldwerk voor dit onderzoek is uitgevoerd in Friesland. Alle deelnemers zijn betrokken (geweest) bij Friese evangelische kerken. Met evangelisch bedoel ik kerken die een evangelische geloofsopvatting hebben, dus ook Baptisten. Hoewel er verschillen bestaan tussen evangelische gemeenten en Baptistenkerken, komen hun theologie en kerkleer grotendeels overeen. Daarnaast noemt de Baptistische Unie zichzelf op haar website ook evangelisch. Ik heb voor deze stroming gekozen vanwege een interessante combinatie van orthodoxe geloofsopvattingen en moderne technieken. In de evangelische geloofsopvatting staat een aantal zaken centraal: de evangelisatiemissie, de wedergeboorte en het geloof in de autoriteit van de bijbel als Gods openbaring aan de mens (Walton 2006, 3). Er heerst in deze kerken een grote nadruk op het gemeenschapsleven. Voor veel leden betekent lidmaatschap meer dan een wekelijks bezoek aan de kerkdienst. Ze volgen bijvoorbeeld cursussen vanuit de kerk en maken onderdeel uit van bijbelstudiegroepen. Een ander belangrijk aspect van deze kerken is de inrichting van de dienst. Deze doet denken aan een popconcert, met live-muziek en gekleurde lampen, en is levendig, gezellig en inspirerend. Met name jongeren trekken vanuit meer traditionele stromingen naar evangelische kerken vanwege deze combinatie van meegaan met de tijd, sociale contacten en het dichtbij de bijbel blijven (de Hart 2014, 67). Evangelische kerken groeien hierdoor, in tegenstelling tot veel andere kerken en tegen de trend van secularisering in. Secularisering wordt vaak gezien als een teken van moderniteit of iets wat samengaat met moderniteit. Streng religieusiteit

wordt gezien als iets uit het verleden (Kennedy 2005 31; Cannell 2010, 87), terwijl moderniteit wordt gezien als progressie, rationaliteit, de individuele keuze om los te raken van religie, en de emancipatie van seksuele minderheden (Kennedy 2005, 32; Argyrou 2005). Secularisering, moderniteit en homo-emancipatie zijn dus processen die gelijktijdig plaatsvinden. Evangelische kerken spreken deze processen tegen. Dit maakt de plekken waar kerk en samenleving elkaar kruisen een uitdagend en interessant onderwerp om te bestuderen. In de tekst gebruik ik soms het begrip *LHBTQI+*, en meestal het woord *homoseksualiteit*. Dit vraagt om een toelichting. De letters *LHBTQI* refereren naar lesbische, homoseksuele, biseksuele, transgender, queer en intersekse personen. De + staat voor overige seksuele geaardheden en genderidentiteiten zoals panseksualiteit of aseksualiteit. *LHBTQI+* is zodoende een zeer inclusieve term om te spreken over seksuele- en genderdiversiteit. Echter, voor dit onderzoek heb ik overwegend met en over homoseksuelen gesproken. Daarom kan ik weinig zeggen over het volledige LHBTQI+ spectrum en gebruik ik meestal de term homoseksualiteit. In de gevallen waar de tekst gegeneraliseerd kan worden naar het volledige spectrum, gebruik ik de term LHBTQI+.

Structuur

Deze brochure is als volgt opgebouwd: hoofdstuk twee beschrijft evangelische normen over identiteit en seksualiteit. Hoofdstuk drie focust op de gevolgen van deze normen voor personen die zich hier niet aan kunnen conformeren. En hoofdstuk vier analyseert de relatie tussen kerk en samenleving en de veranderende normen in evangelische kerken. In hoofdstuk vijf volgen een conclusie en aanbevelingen.

Mocht u na het lezen van deze brochure vragen of opmerkingen hebben, dan kunt u contact opnemen met auteur Anne de Groot via COC Friesland of TÛmba.

¹ www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/lhbt-i-emancipatie/accepteren-van-lhbtis-in-de-maatschappij

2 Christen zijn

Het is zondagochtend. Over tien minuten begint de vroege dienst in de evangelische gemeente die mij welkom heet voor een participerende observatie. Wanneer ik de kerk betreed word ik begroet door een meisje van rond de vijftientig. Ze geeft me een hand, wenst me een fijne dienst en wijst me de garderobe. Het is druk in de hal van het kerkgebouw. Ik zie veel jonge gezinnen met kinderen, een aantal mensen van rond de veertig en vijftig, en een enkele bejaarde. De ruimte gonst van de bezoekers die opgetogen met elkaar praten en hun familieleden en vrienden die juist binnenkomen begroeten. Voordat de dienst begint ga ik naar het toilet, waar jonge meiden hun make-up controleren en vrolijk lachen en kletsen. Na een poosje stroomt de hal leeg richting de kerkzaal, die in niets lijkt op de kerken waar ik eerder ben geweest. Het doet me nog het meest denken aan een concertzaal. Het daglicht is gedimd en vooraan in de zaal is een podium dat beschenen wordt door gekleurde lichten en waarop een band muziek maakt. Boven het podium is een groot beamerschermbaar de songteksten op geprojecteerd worden. Veel bezoekers zingen mee, sommigen met de ogen dicht terwijl ze één hand geopend voor hun borst houden. Nadat de band een aantal nummers heeft gespeeld komt de voorganger op. Onder begeleiding van rustige keyboardmuziek gaat hij voor in gebed. Daarna nodigt hij een aantal gezinnen uit om bij hem op het podium te komen. Vandaag is het een bijzondere dienst, vertelt hij, want er worden pasgeboren baby's opgedragen. Dat is iets anders dan dopen, want dopen doen ze in deze kerk niet bij baby's maar bij volwassenen. God wordt gevraagd om Zijn zegen en liefde over deze kinderen. De voorganger houdt iedere baby vast om voor ze te

bidden, terwijl op de achtergrond, op het beamerschermbaar foto's afgebeeld worden van de baby, zijn/haar vader en moeder en eventuele broertjes en zusjes. De hoop wordt uitgesproken dat deze kinderen zich later ook zullen aansluiten bij de kerk door zich te laten dopen. De voorganger benadrukt het belang van een gezin en noemt het de hoeksteen van zowel de samenleving als van de gemeente. Als voor alle baby's gebeden is en het ritueel is afgelopen, vertrekken alle kinderen uit de zaal om naar een speciale kinderdienst te gaan en neemt de dienst zijn normale verloop. De voorganger preekt vol passie en in toegankelijke bewoordingen over Gods liefde en over de gaven en talenten die iedereen heeft gekregen en hoe deze te gebruiken. Na afloop van de preek wordt er nog een aantal nummers gespeeld door de band. Veel mensen zingen mee met gesloten ogen en geopende en geheven handen.

'Wij zijn dan met hem begraven door de doop in de dood, opdat, gelijk Christus uit de doden opgewekt is door de majesteit des Vaders, zo ook wij in nieuwigheid des levens zouden wandelen.' Romeinen 6:4

Christen worden - Een nieuw leven

Zoals hierboven beschreven worden in evangelische kerken alleen volwassenen gedoopt (meestal vanaf een jaar of vijftien). Kinderen worden door hun ouders wel betrokken bij het geloof en ze krijgen ook een plek in de gemeente, maar echt lidmaatschap, zo wordt gedacht, moet een weloverwogen keuze zijn. Hierdoor bestaat de kerkgemeente uit leden die bewust hebben gekozen voor een leven als christen. Dit leven biedt hen veel, zoals een gemeenschap van medechristenen waarin veel vriendschappen bestaan, en de steun van het geloof en God. De doop is een belangrijk ritueel om toegang te krijgen tot dit bestaan. Ieder lid heeft zijn eigen proces om tot dit besluit te komen. Ik zal in dit hoofdstuk uitleggen hoe mensen bij de kerk betrokken raken en wat dit inhoudt voor hun leven. Daarna volgt een beschrijving van het evangelische gedachtegoed over (homo) seksualiteit. De theorie van Foucault over macht staat hierin centraal.

De doop

Hilde werd gedoopt toen ze negentien jaar oud was. Ze laat me foto's van deze dag zien, waarop ze afgebeeld staat in een witte jurk, omringd door anderen die op dezelfde dag dit ritueel ondergaan. Hilde heeft haar doop ervaren als een belangrijke, en tegelijkertijd als een vanzelfsprekende stap in haar leven als christen. Hilde is

opgegroeid in een christelijk gezin, en ofschoon de doop vaak vooraf wordt gegaan door een 'wedergeboorte' was dit bij Hilde niet het geval. Anderen vertelden wel over een bewust moment van inzicht of bekering, wat zij identificeren als hun wedergeboorte, en wat bij hen heeft geleid tot de doop. Dieuwke bijvoorbeeld, ging voor het eerst in lange tijd met haar ouders mee naar de kerk toen zij geraakt werd door een uitspraak van de voorganger. Het onderwerp greep haar zo aan, dat ze in tranen uitbarstte. Dit werd verklaard als een aanraking door God, en later als haar wedergeboorte. Vanaf dat moment raakte Dieuwke actief betrokken bij de kerk en een aantal jaren later liet zij zich dopen. Chris, een evangelische voorganger, beschrijft de relatie tussen wedergeboorte en doop als volgt: 'De doop is een uiterlijk symbool van een innerlijke realiteit die al heeft plaats gevonden.' Voor sommigen is de doop dus een vanzelfsprekende stap, terwijl het voor anderen vooraf wordt gegaan door een spirituele ervaring.

Een nieuw leven

Maar wat betekent dat eigenlijk, je laten dopen? En wat zijn de consequenties voor je sociale en spirituele leven? De doop is een *rite de passage*, een overgangsrutueel die een verandering van je sociale status markeert. Dat wil zeggen dat mensen na hun doop een officieel en toegewijd lid van de kerk zijn. Aspirant-leden worden hierop voorbereid met cursussen en bijeenkomsten. Zoals de bijbeltekst op de pagina hiernaast omschrijft, is de doop een symbolische representatie van de dood en wederopstanding van Christus. Na de doop begint een 'nieuw leven', waarin het primaire doel is om zo dicht mogelijk bij Christus te komen en waarin

de relatie met God op de eerste plek staat. Maria, een onderzoeksdeelnemer, vertelt dat bijna iedere dag van de week bepaald werd door haar geloof: ze woonde de zondagsdienst bij, ging naar cursussen, huiskringen, bijbelstudie, jeugdclub, en daarnaast zaten (bijna) al haar vrienden in dezelfde kerk. Lidmaatschap aan een evangelische kerk bepaalt dus wie je bent en wat je doet. Deze levenswijze wordt in evangelische kerken vaak omschreven als een 'christelijke identiteit', of een 'identiteit in Christus'. Naast sociale contacten horen bij deze christelijke identiteit ook bepaalde gedragingen, zoals een houding van bescheidenheid en zorg voor andere mensen. Maar ook zijn er voorwaarden en regels waaraan leden zich behoren te houden. Zo mag een christen bijvoorbeeld niet stelen, niet liegen, geen overspel plegen, en, in het kader van dit onderzoek het meest interessant, dient een christen de scheppingsorde te respecteren. Voor velen betekent dit dat het aangaan van homoseksuele relaties problematisch is. Het overtreden van deze regels wordt vaak beschreven als 'zonde'.

De christelijke identiteit wordt gevormd door verschillende machtsmechanismen die zowel formeel als informeel georganiseerd zijn. Onder formele autoriteiten versta ik hier God, de voorganger en andere kerkelijk leiders. Hun macht is grotendeels gebaseerd op kennis. God wordt gezien als de ultieme bron van kennis. Deze kennis kan terug gevonden worden in de bijbel en wordt verkondigd door de voorganger tijdens de kerkdienst. De voorganger wordt door velen gezien als een expert in bijbelinterpretatie en is daarmee vormgever van het dominante gedachtegoed binnen de kerk. Regelmatig kerkbezoek is zodoende bepalend in ideeën over een

juiste levensstijl als christen. Daarnaast zijn er informele machtsmechanismen, namelijk de relaties tussen de kerkleden. Omdat evangelische kerken meestal hechte gemeenschappen zijn, waarin leden elkaar meerdere keren per week zien, stimuleren ze elkaar om een 'goede christen' te zijn en te groeien in hun geloof. Tegelijkertijd controleren ze elkaar op correct gedrag. De druk om te conformeren aan evangelische gebruiken is daardoor groot. Deze verschillende mechanismen laten zien dat macht niet alleen bij personen in een positie van autoriteit ligt, maar ook bij 'gewone' leden. De ideeën van Foucault over macht zijn instructief om de complexiteit hiervan weer te geven. Foucault (1978) noemt macht 'polymorf', waarmee hij bedoelt dat macht meerdere vormen aan kan nemen en in alle aspecten van het leven aanwezig is. Macht komt zowel van bovenaf als van onderop. Daarnaast is macht zowel dwingend als stimulerend, zowel zichtbaar als onzichtbaar en zowel beperkend als productief. Macht is verdeeld over eenieder die onderdeel is van een systeem, zoals een evangelische gemeente. Iedereen heeft in feite macht over de ander en daarmee over de instandhouding of juist verandering van de evangelisch-christelijke cultuur. De evangelische geboden en verboden worden door veel leden als prettig en vanzelfsprekend ervaren. Maar ze kunnen benauwend werken voor degenen die buiten de soms nauwe kaders van correct gedrag vallen, zoals homoseksuelen die een relatie aan (willen) gaan met iemand van hetzelfde geslacht.

(Homo)seksualiteit

Homoseksualiteit is een pijnlijk en moeilijk onderwerp in veel (evangelische) kerken. Om te begrijpen waar het

probleem ligt, is het van belang om uit te leggen hoe er wordt gedacht over seksualiteit in algemene zin, alvorens ik uit zal leggen hoe er over homoseksualiteit wordt gedacht.

Heteronormativiteit

Het vignet aan het begin van dit hoofdstuk geeft niet alleen een sfeerimpressie van een evangelische kerkdienst, het laat ook een ander aspect zien van het evangelisch geloof, namelijk de heteroseksuele norm, ook wel heteronormativiteit genoemd. Dit is de overtuiging dat heteroseksualiteit de enige juiste vorm van seksualiteit is. Bij het opdragen van baby's tijdens de kerkdienst wordt het gezin centraal gezet en wordt heteroseksuele voortplanting gevierd. Hiermee wordt de heteroseksuele norm bevestigd en uitgedragen. Maar deze norm wordt ook via andere kanalen aangewakkerd; verschillende kerken bieden bijvoorbeeld cursussen aan voor stellen die bijna gaan trouwen, heteroseksualiteit wordt benadrukt tijdens de preek, en meerdere participanten vertelden me dat er in hun kerk een cultuur heerst(e) waarin jong trouwen de norm is. Zodoende wordt heteroseksueel gedrag zowel impliciet beloond door 'normaal' te zijn, als expliciet, door deel te mogen nemen aan rituelen. Het wordt, met andere woorden, aantrekkelijk gemaakt om te conformeren aan de heteronorm. Deze norm wordt vaak onderbouwd met het verhaal van Adam en Eva. Zij worden gezien als blauwdrukken van de mens in de meest perfecte gedaante. Ze vormen een volmaakte balans in hun dichotomie van man en vrouw en van mannelijke en vrouwelijke eigenschappen. Bovendien zijn zij zo ontworpen dat ze zich kunnen reproduceren en

daarmee het koninkrijk Gods kunnen uitbreiden. Zoals Jildou, een ex-lesbienne, het omschrijft: 'God heeft ons man en vrouw gemaakt en hij heeft het zo gemaakt dat een man en een vrouw leven kunnen voortbrengen. Leven! Een vrouw en een vrouw kunnen dat niet, man en man ook niet.' Deze logica wordt ook de scheppingsorde genoemd, wat gezien wordt als Gods bedoeling voor de mens. Homoseksualiteit is daarmee inherent niet de bedoeling. Een gevolgtrekking hiervan is dat seksualiteit alleen plaats mag vinden in een heteroseksueel verband. Daarnaast wordt homoseksualiteit in de bijbel in een kwaad daglicht gesteld. Er is een aantal specifieke bijbelteksten waar vaak naar wordt gerefereerd als 'dé anti-homo teksten'. En hoewel de interpretatie van de bijbel en specifiek van deze teksten een complexe en gevoelige hermeneutische zaak is, en daarmee buiten mijn expertise ligt, kan ik stellen dat de wijze waarop deze teksten worden geïnterpreteerd in evangelische kringen vaak een ondersteunend effect heeft voor de afkeuring van de homoseksuele daad.

Judith Butler, een academicus die zich met name richt op gender en seksualiteit, bedacht de term *performativity*, wat in het Nederlands vertaald kan worden als performativiteit. Hiermee beschrijft zij dat de binaire categorieën van man en vrouw, en daarmee ook heteronormativiteit, worden vormgegeven door een cultuur waarin deze categorieën continu worden herhaald en bevestigd. In evangelische kerken is dit sterk het geval: de heteronorm wordt door leden en leiders en via zowel kerkdiensten als cursussen meegedeeld. Hierdoor wordt de heteronorm aangenomen als een natuurlijk gegeven, en een vanzelfsprekend onderdeel

van de cultuur. Een consequentie hiervan is, zo stelt Butler, dat afwijken van de norm wordt bestraft. Personen die afwijken werken namelijk niet mee aan de instandhouding van de gevestigde cultuur en daarnaast trekken zij de verkondigde waarheden uit de bijbel in twijfel. In een omgeving waar conformeren aan een soort uniforme christelijke identiteit als doel wordt gezien, is afwijken ongewenst. Sociale en formele uitsluiting worden zodoende door velen legitiem bevonden.

Verklaringen voor homoseksualiteit

Evangelische christenen verschillen in mening over de oorzaken van homoseksualiteit. Deze wordt vaak gezocht in de zondeval: het moment waarop Eva verleid werd door de slang (symbool voor het kwaad/de duivel) om van de verboden vrucht te eten. Dit wordt gezien als het moment dat er allerlei mankementen de mensheid binnenslopen, waaronder 'afwijkende' seksualiteit. Een andere verklaring is dat homoseksualiteit wordt ingegeven door demonen of de duivel. Zij zouden christenen bij God weg willen houden door ze leugens te vertellen en valse gevoelens te geven die ze overhaalt tot zondig gedrag. Deze verklaring is typerend voor het evangelische geloof, waarin een kosmische strijd tussen de 'hemelse gewesten', het goede en het kwade, centraal staat. Toch sprak een minderheid van de onderzoeksdeelnemers uit homoseksualiteit op deze wijze te verklaren. Daarnaast worden er verklaringen gezocht in externe invloeden. Zo spreken meerdere christenen over een toename van homoseksuelen en verklaren dit door een maatschappij waarin homoseksualiteit steeds meer genormaliseerd wordt. Andere aanleidingen voor homoseksualiteit worden

gevonden in seksueel trauma, of het opgroeien met een dominante moeder en een afwezige vader. Er wordt binnen de evangelische wereld dus verschillend gedacht over de oorzaak van homoseksualiteit. Een rode draad is dat homoseksualiteit als afwijkend wordt benaderd, omdat heteroseksualiteit wordt gezien als Gods bedoeling.

Omgaan met homoseksualiteit

In de heteronormatieve omgeving van evangelische kerken wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen homoseksuele *gevoelens*, en homoseksueel *gedrag*. Vrijwel ieder evangelisch kerklid die ik sprak maakt deze scheiding van gevoel en gedrag, waaraan het idee ten grondslag ligt dat homoseksueel gedrag een keuze is die te vermijden valt. Vaak wordt aan leden met homoseksuele gevoelens het advies gegeven om hun gevoelens niet in praktijk te brengen ('praktiseren' is een veelgehoorde term) en dus geen homoseksuele relatie aan te gaan. Dit kan op twee manieren, namelijk door te kiezen voor een celibatair leven, of door toch op zoek te gaan naar een partner van het andere geslacht. De tweede optie is sterk gelinkt aan genezingstherapie en het wegbidden van homoseksuele gevoelens. Met name voor personen bij wie homoseksuele gevoelens worden toegeschreven aan de invloed van de duivel of andere externe invloeden wordt genezing als een reële optie gezien. Mochten deze methoden niet werken, dan wordt een celibatair leven door veel christenen gerespecteerd, terwijl erkend wordt dat dit een erg lastige optie is. Deze mogelijkheden werden me zowel door leden als door leiders verteld en worden ook door beide opgelegd. Eén kerk heeft bijvoorbeeld beleid geschreven waarin de

boodschap is dat leden die geen 'autoriteit erkennen' en in plaats daarvan 'provocatie zoeken' door zich niet aan Gods oorspronkelijke bedoeling te conformeren, leiderschapsposities ontzegd kunnen worden. Hierbij wordt celibaat dus opgelegd door de kerkleiding. Zulke regels zijn erop gericht om de heteronorm in stand te houden en de gevestigde evangelisch-christelijke cultuur te behouden. Deze regels worden breed gedragen binnen de kerk, en overtreding resulteert niet alleen in officiële uitsluiting, maar ook in verlies van respect van medeleden. De sociale druk om te conformeren is groot. Door homoseksueel gedrag als een keuze te presenteren wordt uitsluiting als een legitieme consequentie gezien. Hier wordt wederom duidelijk dat macht bij zowel leden als leiders ligt; de norm wordt gesteld door de autoriteit en in stand gehouden door de leden. In een omgeving waar de sociale cohesie sterk voorop staat, is zowel het verlies van respect van leden als het verlies van een officiële functie zwaar te verduren voor veel christenen met homoseksuele gevoelens. Er zijn echter ook christenen die anders denken en die geen normatieve maatregelen willen treffen voor medechristenen. Dit betekent voor sommigen dat zij homoseksuele relaties volledig accepteren en voor anderen betekent dit dat zij geen oordeel willen vellen over andermans seksuele leven. In hoofdstuk vier zal ik meer aandacht besteden aan deze groep. Het volgende hoofdstuk is gewijd aan de manieren waarop homoseksuele christenen hun spirituele en seksuele leven vormgeven.

3 Christen en/of homo?

In het vorige hoofdstuk heb ik uitgelegd hoe de machtsverhoudingen in evangelische kerken ervoor zorgen dat de heteronormatieve cultuur in stand wordt gehouden. Maar hoe ervaren homoseksuele leden dit gedachtengoed? En hoe gaan zij om met hun christelijke geloof en hun homoseksuele gevoelens? In dit hoofdstuk zal ik antwoord geven op deze vragen door de keuzes en strategieën van deze personen uiteen te zetten in hun levensverhalen. Om deze verhalen in een bredere context te kunnen plaatsen, zal ik een korte theoretische introductie geven over de fluiditeit van het persoon-zijn en Rosi Braidotti haar ideeën over nomadische subjectiviteit. Deze theorie geeft namelijk weer hoe personen hun agentschap inzetten in de structuren waarin ze zich bevinden. Volgens Rosi Braidotti beschrijft subjectiviteit het sociale proces waarin een persoon zich verhoudt tot machtsstructuren (2011, 18). Het begrip 'subject' kan daarom in de juiste context gebruikt worden als synoniem voor 'persoon'. Subject-zijn is een continue onderhandeling tussen persoonlijke voorkeuren of gevoelens en de machtsstructuren en sociale interacties waarin deze bevestigd, bevraagd of afgekeurd worden. Subjectiviteit wordt door deze interacties beïnvloed en kan veranderen. Er kan bijvoorbeeld voor gekozen worden om te conformeren aan regels, maar dit kan ook voelen als een onmogelijke of onjuiste optie. En ook is het mogelijk dat iemand zich eerst conformeert en er later achter komt dat dit toch niet het beoogde geluk oplevert. Daarom beschrijft Braidotti met nomadische subjectiviteit het idee dat persoon-zijn niet een statisch gegeven is, maar eerder een fluïde proces. Nomadisme beschrijft dus niet zozeer een fysieke reis, maar eerder het idee dat persoon-zijn een complex geheel is, wat bestaat

uit vele lagen en aspecten die in onderhandeling met de buitenwereld bevestigd of juist veranderd kunnen worden. Verder ziet Braidotti het zoeken naar geluk of voldoening als een belangrijke impuls om te veranderen van sociale omgeving. De individuen die zowel homoseksuele gevoelens hebben als een evangelisch-christelijk geloof, zoeken naar een eigen manier om zich te verhouden tot de machtsstructuren waarmee ze geconfronteerd worden. Door hun verhalen door deze bril te analyseren wordt duidelijk dat mensen nooit bevroren zijn in hun staat van zijn en dat zij zowel binnen als buiten gevestigde structuren zelfbeschikking vinden.

Christen, niet (meer) homo

Hoewel het negeren of wegbidden van homoseksuele gevoelens het meest gerespecteerd wordt binnen de evangelische kerk, was het moeilijk om mensen die vinden die dit pad kiezen en hierover willen praten. Dit is onder andere omdat deze mensen vrij onzichtbaar zijn in hun celibataire of heteroseksuele levensstijl en hun homoseksualiteit een onderwerp is wat vaak gevoelig ligt. Verschillende personen uit de andere categorieën vertellen dat zij hebben geprobeerd om zich te conformeren aan de heteronorm, maar dat dit hen ongelukkig maakte. Dieuwke en Maria, die nu beiden niet meer geloven, hebben bijvoorbeeld geprobeerd om hun lesbische gevoelens weg te bidden en zodoende te 'genezen'. Dieuwke stelt nu dat dit 'hel' was voor haar en ook Maria benadrukt dat zij veel gelukkiger is nu ze zichzelf permitteert om een lesbische relatie aan te gaan. Geluk, zo blijkt, is een belangrijk aspect in het zoeken naar een manier om vorm te geven aan hun geloof en

hun seksualiteit. Ik heb één persoon gevonden die bereid was om over haar leven als ex-lesbienne te praten. Haar verhaal laat evenveel zelfbeschikking zien als Dieuwke en Maria, maar de uitkomst is aanzienlijk verschillend.

Jildou

Jildou is opgegroeid in een protestants-christelijk gezin. Als kind ging ze naar de PKN en later naar een Baptistengemeente. Het geloof heeft haar altijd al bezig gehouden. Ze laat me passages uit haar dagboek lezen, waarin zij als zevenjarig kind schrijft hoeveel ze houdt van de Here Jezus. Gedurende haar tienerjaren leefde Jildou volgens christelijke normen: ze wilde liever geen seks voor het huwelijk, was heteroseksueel en monogaam, en ze bad regelmatig. Totdat op een gegeven moment haar geloof verzwakte en haar christelijke levensstijl radicaal veranderde. Ze interesseerde zich voor boeddhisme, ze ging ieder weekend uit en deed alles wat God verbiedt. Ze werd verliefd op een vriendin waarmee ze een relatie kreeg en monogamie werd minder belangrijk voor haar. Na vier jaar op deze manier geleefd te hebben ontdekte Jildou dat ze niet gelukkig werd van het vele feesten en het vreemdgaan. Ze wilde trouw zijn aan haar vriendin en een rustiger leven leiden. Op aanraden van haar zus ging ze naar een christelijke pastor om over haar leven te praten. Deze pastor bracht haar tot inzichten en leidde haar uiteindelijk tot haar wedergeboorte. Haar geloof begon weer te groeien, en daarmee kwam ze ook tot het inzicht dat haar lesbische relatie niet meer was wat zij wilde. 'Het hoort voor mij niet bij christen zijn', zo stelt ze. Ze relateert de periode in haar leven waarin ze van God los was, en daarmee homoseksualiteit, sterk aan perversie, zedeloosheid en onreine gedachten. Ze is nu

van mening dat homoseksualiteit onnatuurlijk is en dat man en vrouw voor elkaar gemaakt zijn. Haar lesbische gevoelens, zo denkt ze nu, waren haar ingegeven door de 'engel van het Licht' (Satan, demonen). Om deze reden stuurt ze haar lesbische gedachten weg in Jezus' naam en ze merkt dat haar gedachten steeds 'reiner' worden. Tegenwoordig heeft Jildou het contact verbroken met de meeste vrienden van voorheen, met wie ze nu nog weinig gemeenschappelijk heeft, en is ze een actief lid van haar kerk. Ze voelt zich sterker en stabiel in haar leven als christen.

Jildou zoekt haar geluk dus in het geloof. Dit betekent voor haar dat er bepaalde voorwaarden zijn op het gebied van seksualiteit. Omdat Jildou deze voorwaarden eerder als bevrijdend en vanzelfsprekend dan als beperkend ervaart, conformeert ze zich eraan. Hiermee laat ze zien dat ze zich als subject nomadisch opstelt; in haar zoektocht naar geluk experimenteert ze met verschillende manieren om zich te verhouden tot de machtsstructuren in de kerk. In haar huidige positie draagt zij bij aan de instandhouding van de heteronormatieve cultuur. De personen in de volgende categorie gebruiken een strategie die gezien kan worden als de tegenhanger van deze.

Homo, niet christen

In tegenstelling tot de groep hierboven beschreven, was het vrij makkelijk om mensen te vinden die vanwege hun homoseksualiteit niet langer onderdeel zijn van een evangelische gemeente. Ze vonden het meestal prettig om hun verhaal te kunnen vertellen en hun verontwaardiging en kritiek op de kerk te kunnen uiten. Ik heb vier mensen geïnterviewd die in deze categorie

vallen en allen hebben ze geprobeerd om celibatair of heteroseksueel door het leven te gaan. Maar dit voelde als een onjuiste optie. Ook zijn ze allen door periodes van depressie gegaan, welke ze in meer of mindere mate toedichten aan de wijze waarop hun kerk omging met hun seksuele oriëntatie. Hun huidige positie geeft ze meer voldoening.

Dieuwke

Ik heb met Dieuwke afgesproken in een koffiezaak in Amsterdam. Ik ben iets eerder, dus ik heb alvast een tafeltje gekozen waar ik op haar wacht. Zodra Dieuwke er is, steekt ze bijna meteen van wal met haar kritiek op de kerk. Ze is fel in haar oordeel en ze vertelt makkelijk. Ook over haar moeizame persoonlijke geschiedenis met haar kerkgemeente. Dieuwke is christelijk opgevoed, maar wilde in het begin van haar tienerjaren niet meer mee naar de kerk. Toch moest ze van haar ouders op haar dertiende een keer mee omdat ze in een moeilijke tijd zat, en haar ouders haar niet alleen thuis vertrouwden. Tijdens deze dienst werd Dieuwke geraakt door een uitspraak van de voorganger. Hierdoor raakte ze hernieuwd betrokken bij de kerk. Ze was zich indertijd al bewust van haar lesbische gevoelens en heeft hierover gesproken met de jeugdwerker. Hij vertelde dat deze gevoelens haar werden ingefluisterd door demonen die haar bij God vandaan probeerden te houden en dat ze er dus vooral niet naar mocht handelen. Ze vertelt hierover het volgende:

'Die demonische invloeden moesten we wegbidden in Jezus' naam. Ik zat te shaken op mijn stoel maar dan zeiden ze dat dat de demonen waren. Dus ik was fucking bang. Zoveel angst. Ik dacht dat er demonen in mij zaten of dat ik bezeten was. Ik was dertien jaar hè. Ik moest die twijfels wegsturen in naam van Jezus en ik mocht vooral niet twijfelen aan Gods grootheid, werd gezegd. Want als je daaraan twijfelt dan zet de duivel zijn voet tussen de deur.'

Dieuwke heeft tien jaar lang op deze wijze haar lesbische gevoelens onderdrukt. Maar doordat ze na al die jaren geen werkelijke verandering voelde raakte ze teleurgesteld in God. Ze voelde zich gefrustreerd en werd depressief. In diezelfde periode werd ze halsoverkop verliefd op Petra, met wie ze nu verloofd is. En terwijl God al heel lang niets meer van zich liet horen, gaf Petra haar de warmte en liefde die ze nodig had. Uiteindelijk was het Petra die haar door haar depressie heen hielp, en niet God. Na haar coming out is Dieuwke al haar christelijke vrienden verloren. Ze vonden het moeilijk om nog langer met Dieuwke om te gaan nu ze zo'n 'andere levensstijl' heeft. Dieuwke ging hierdoor haar geloof bevragen en kwam erachter dat er niets van overeind bleef staan. De manier waarop God verkondigd wordt in haar voormalige kerk noemt zij nu een 'moderne leugen'. Ze is tegenwoordig erg kritisch op de kerk en stelt dat ze geïndoctrineerd was. Ze zegt dat ze vervreemd was van haar eigen gevoel omdat ze altijd probeerde te denken wat zij, als christen, moest denken of voelen. En hoewel ze nog steeds in therapie is (ze is nu vijf jaar uit de kast en uit de kerk) om haar trauma's te verwerken, voelt ze zich nu vrijer en gelukkiger:

'Er werd in de kerk altijd gezegd Er is geen grotere vrijheid dan de vrijheid in Christus. Maar het is de vrijheid van Christus, dat is de vrijheid. En christenen denken dat dat betekent dat je kan doen en laten wat je wil, maar dat is het niet, je bent hier (wijst naar haar hoofd) vrij. En ik voel nu dat ik dat nooit was.'

Dieuwke raakte dus al teleurgesteld in God op het moment dat ze verliefd werd op Petra. Haar coming out en de afwijzing die ze ervaarde versterkte haar afkeer van het geloof. Deze processen gingen gelijktijdig op en versterkten elkaar. Gelukkig voor Dieuwke hebben haar ouders haar inmiddels volledig geaccepteerd. Haar moeder komt tegenwoordig zelfs op voor de rechten van LHBTQI+ in de kerk.

Maria en Wouter

Maria en Wouter zijn ook volledig geaccepteerd door hun ouders, maar zij waren overtuigd christenen op het moment van hun coming out. Wouter wist al heel lang dat hij homo was, maar uit angst voor de consequenties is hij tot zijn zevenentwintigste in de kast gebleven. Hij was altijd een onzekere jongen en als hij bevraagd werd over zijn vrijgezelle bestaan, weet hij dit algauw aan zijn overgewicht. Maar toen Wouter veel gewicht verloor en zelfvertrouwen won, wilde hij niet langer liegen over zijn seksuele gaardheid en kwam uit de kast. Dit heeft grote consequenties gehad voor de betrokkenheid van Wouter met de christelijke wereld, mede omdat hij aangaf open te staan voor een relatie. Wouter was onderdeel van de kerkband, hij was kamp leider bij een christelijke organisatie, en was coach op een christelijke school. Al deze functies heeft hij na zijn coming out neer moeten

leggen. Daarnaast zaten al zijn vrienden en familie in dezelfde kerk. Van hen heeft hij gelukkig minder afwijzing ervaren. De uitsluiting die hij heeft doorstaan zorgde ervoor dat Wouter zich gediscrimineerd voelde door de kerk en maakte dat hij zich afvroeg of hij wel onderdeel wilde zijn van een gemeente die hem afwijst om wie hij is. Inmiddels is Wouter verhuisd naar de andere kant van Nederland en is mede daardoor niet meer betrokken bij zijn oude kerk. Hij heeft niet meteen zijn geloof verloren, maar langzaam begint het steeds meer te verwateren. Wat hij het meeste mist is het sociale aspect van gemeentelid zijn.

Ook Maria heeft jarenlang geprobeerd om haar lesbische gevoelens te negeren of te veranderen. Zoals zij het omschrijft heeft ze zich suf gebeden voor verandering, maar zonder resultaat. Toen ze verliefd werd op een meisje erkende ze haar gevoel en ze vond dat ze daarmee moest dealen en het aan haar vrienden, familie en kerk vertellen. Maria was een actief kerklid op het moment dat ze uit de kast kwam; vrijwel alle dagen van de week waren gevuld met kerkgerelateerde activiteiten en al haar vrienden zaten ook in de kerk. De uitsluiting en veroordelingen waarmee ze na haar coming out werd geconfronteerd, waren zwaar voor haar. Ze voelde zich gediscrimineerd, omdat ze gedegradeerd werd tot een 'tweedetrans christen', die niet langer volwaardig lid was. Ze verliet haar kerk en nadat ze meerdere jaren heeft geprobeerd om christen te zijn zonder kerk, is ze haar geloof nu bijna volledig verloren.

Hilde

Hilde is veertig jaar oud en eenentwintig jaar uit de kerk op het moment dat ik met haar spreek. Evenals Dieuwke is ook Hilde vol wrok over het evangelisch-christelijk geloof. Ze is opgegroeid in een streng christelijk gezin en haar ouders noemt ze 'arrogante fundamentalisten' die denken dat ze als enigen het 'ware geloof' kennen. Ze vertelt: 'Op school geloofden ze dat ze in de bijbel Gods woord konden vinden. Wij geloofden dat de bijbel Gods woord was.' Gedurende haar kindertijd bezochten ze een zeer orthodoxe protestantse gemeente. Tijdens haar tienerjaren verhuisde het gezin naar de evangelische gemeente waar Hilde zich op haar zestiende liet dopen. Ze was volledig onderdeel van de gemeente; al haar vrienden zaten in dezelfde kerk, de meeste dagen van de week waren gevuld met activiteiten in en vanuit de kerk, en ze ging op kamp met de kerk. Ze beleefde hier veel plezier aan en omschrijft deze periode als de tijd van haar leven. Haar fotoalbum staat vol met foto's uit deze tijd en het komt op mij over alsof ze een hechte club vrienden had. Toch stelt Hilde dat ze op de foto's kan zien dat ze toen al gedepimeerd was, omdat ze zo hard probeerde om zich te presenteren als een vroom, spontaan, heteroseksueel en vrouwelijk meisje. Voor Hilde was het niet zozeer haar gender- of seksuele identiteit (ze voelt zich niet zozeer vrouw, noch noemt ze zichzelf lesbisch) die ervoor zorgde dat ze zich van het geloof af keerde, maar eerder een reeks teleurstellingen in haar vrienden uit haar kerkgemeenschap. Deze teleurstellingen maakten dat ze het geloof ging bevragen. In haar dagboek schreef ze: 'Ik ben begonnen met alles in twijfel te trekken en niets staat op het ogenblik meer overeind.' Hilde kwam er hierdoor achter dat een groot deel van

wat ze dacht te geloven, het geloof van anderen was. Dit proces lijkt dus erg op dat van Dieuwke. Toch bleef Hilde zoeken naar het ware geloof en liet het nog niet los. Ze probeerde te geloven zonder kerk. Dit hield ze een poos vol, maar geleidelijk aan verzwakte haar geloof, totdat ze het helemaal verloor. Op haar drieëntwintigste werd ze, zoals zij het omschrijft, 'gewoon klapbam, patsboem verliefd. Op een meisje.' Toen ze dit aan haar ouders vertelde stuitte ze op een muur van ontkenning: lesbisch zijn bestond voor hen simpelweg niet. Het was gewoon een van de vele verkeerde neigingen: een zonde, niet een geaardheid. Dit was voor Hilde erg pijnlijk, en maakte dat ze ging twijfelen aan haarzelf. Ze heeft daarna jarenlang geprobeerd om met mannen te gaan en om verliefd op ze te worden, maar het maakte haar niet gelukkig. Hilde verbindt hierom een gevoel van het onderdrukken van haar ware zelf en haar ware gevoelens aan het geloof en aan haar ouders, welke voor haar een verlengstuk zijn van de kerk. Toen Hilde verliefd werd op haar huidige partner, een transgender persoon, stuitte deze op dezelfde muur van ontkenning. Haar partner moest, als deze bij hen thuis kwam, wel een beetje 'normaal' doen en zich genderconform kleden. Dit maakte Hilde erg boos en uiteindelijk heeft dit ervoor gezorgd dat ze al het contact met haar familie verbroken heeft. Het zit haar duidelijk nog steeds dwars. Ze werd emotioneel toen ze erover vertelde. Toch geeft het haar ook een gevoel van vrijheid, omdat ze niet langer haar gevoelens hoeft te onderdrukken. Ten koste van haar familie, haar kerk, en haar geloof, voelt Hilde zich vrij om zichzelf te zijn. Dit is een hoge prijs, die ze met veel pijn en moeite heeft betaald, maar die haar uiteindelijk meer geluk oplevert.

Het verschil met Dieuwke, Maria en Wouter is dat Hilde ook het contact met haar familie heeft laten vallen. Hierdoor heeft haar proces om zichzelf te accepteren erg lang geduurd. Dit laat zien hoe belangrijk en bepalend de steun van familie is voor homoseksuele christenen. Daarnaast laat het zien hoezeer christelijke normen niet alleen opgelegd en nagestreefd worden door het formele instituut van de kerk, maar juist ook door leden. De gemeenschap waarin Hilde en Dieuwke, en ook Wouter en Maria, zich bevonden heeft hierdoor een grote rol gespeeld in de depressies die zij allen hebben doorgemaakt, en heeft uiteindelijk bijgedragen aan hun afkeer van het geloof. Hun zoektocht naar geluk heeft zich voortgezet buiten de kerkmuren, omdat een homoseksuele relatie en gerespecteerd lidmaatschap aan een evangelische gemeente onverenigbaar bleken te zijn voor hen. De personen in volgende categorie hebben deze aspecten wel weten te verenigen.

Homo en christen

Waar Hilde, Dieuwke en Jildou stellen dat een homoseksuele relatie niet samengaat met een christelijke identiteit, laten de personen uit deze categorie zien dat zij een manier hebben gevonden om deze combinatie wel te maken. Er zijn twee manieren waarop zij dit doen, namelijk door hun geloof te individualiseren en niet langer onderdeel te zijn van een kerkgemeenschap, of door wel lid te blijven en zodoende de gevestigde structuren binnen de kerk actief te betwisten.

Bob

Bob noemt zichzelf nog wel christen, maar hij is geen lid van een kerk. Bob komt niet uit een actief christelijk gezin, maar raakte geïnteresseerd in het geloof door de godsdienstdocent op zijn middelbare school. Jarenlang was het geloof iets van hemzelf en hij bezocht maar heel af en toe een dienst in een evangelische kerk. In deze kerk was het met name het geloof zelf dat hem inspireerde en niet zozeer de muziek of de gezellige sfeer. De diensten die hij niet bijwoonde keek hij soms thuis online terug en dan spoelde hij de muziek door en luisterde alleen naar de preek. Bob wist in die tijd al dat hij homo was, maar hij zat zowel qua seksualiteit als qua geloof in de kast: 'Dat ik homo was durfde ik tegen niemand te zeggen, en over dat geloof daar durfde ik eigenlijk ook met niemand te praten in die tijd.' Na zijn middelbare school heeft Bob zich aangesloten bij een jongerengroep van een evangelische kerk waar hij voor het eerst uit de kast kwam. Bob ontdekte binnen deze kerkgemeenschap dat hij de mogelijkheid ziet om christen te zijn én een homoseksuele relatie aan te gaan. Hij stelt: 'Als iemand zich verantwoord moet voor God dan ben ik dat zelf. En denk ik dat ik er gewoon heel goed uit kom met Hem'. Toen Bob ging studeren verhuisde hij naar een andere stad. Hier sloot hij zich aan bij een andere kerk, waar hij voor het eerst wekelijks de dienst volgde en ook onderdeel uitmaakte van een jongerengroep. Na een poosje kreeg hij een relatie met een jongen, en dat zette zijn wereld op zijn kop. Want ook al kon hij het zelf wel rijmen met zijn geloof, sommige mensen in zijn omgeving dachten er anders over. Hierdoor kreeg Bob toch het gevoel dat hij moest kiezen tussen zijn geloof en zijn homoseksualiteit, en hij raakte depressief. Bob heeft

daarom zijn geloof een poos op een laag pitje gezet. In deze periode is hij meer betrokken geweest in de gay-scene en heeft hij wisselende seksuele contacten gehad. Maar ook hier voelde hij zich als christen niet helemaal thuis. Hij zegt hierover: 'Soms voelt het echt alsof ik in de kast zit als gelovige bij homo's en andersom bij gelovigen'. Bob heeft op het moment dat ik hem interview een vaste relatie en zegt eraan toe te zijn om zijn geloof weer actiever te gaan beleven. Hij is zich ervan bewust dat dit een strijd kan worden, omdat er leden in zijn voormalige kerk zitten die een homoseksuele relatie sterk afkeuren. Bob weet daarom niet zeker of hij hier al klaar voor is. Hij wil een goed weerwoord kunnen bieden tegen zulke oordelen en daarvoor moet hij sterk in zijn schoenen staan.

Erwin en Niels

Erwin en Niels gaan deze confrontatie wel aan. Ieder op hun eigen manier. Rond zijn zeventiende raakte Erwin betrokken bij een evangelische kerk. Hij maakte hier veel vrienden en had een betaalde leiderschapspositie. Erwin was zich ervan bewust dat er in zijn kerk verschillend gedacht werd over homoseksualiteit en ook wist hij dat er beleid was waarin homoseksualiteit afgewezen werd. Dit maakte het voor hem moeilijk om open te zijn over zijn seksuele oriëntatie. Hij had tenslotte een verantwoordelijke functie waarin er van hem verwacht werd dat hij een voorbeeldrol vervulde. En daarnaast was hij bang dat zijn vrienden het niet zouden accepteren. Op het moment dat hij uit de kast kwam was Erwin achtentwintig jaar en had een vriendin. Zij was de eerste persoon aan wie hij vertelde over zijn homoseksualiteit. Erwin heeft zelf zijn functie neergelegd, zowel om anderen

voor te zijn, als om de ruimte te nemen om dingen op een rijtje te zetten. In deze periode waren er meer mensen in zijn kerk die uit de kast kwamen, waaronder een goede vriend. Ook was er destijds een pastor in zijn kerk met wie hij goed contact had en die zijn seksuele voorkeur niet veroordeelde. De reacties van zijn naasten vielen dus alleszins mee. Na zijn coming out heeft Erwin een poos in een andere stad gewoond en is zodoende ook bij een andere kerk geweest. Tegenwoordig is hij terug in Friesland en terug in zijn oude kerk. Hij beoefent daar geen formele functie meer, maar voelt zich wel geaccepteerd en gesteund door de mensen om hem heen. Hij heeft op het moment dat ik hem interview geen relatie met een man, maar hij staat er wel voor open. Erwin is kritisch op het beleid in zijn kerk. Hij vindt dat iedereen zelf met God uit mag zoeken hoe hij of zij zijn seksualiteit vorm wil geven. Hij vindt het echter belangrijk om hier 'verstandig' mee om te gaan en hij stelt wel bepaalde normen op prijs die ook voor heteroseksuele stellen gelden, zoals monogamie. Hij pleit daarom voor het beoordelen van kerkleden op hun kwaliteiten, en niet op het geslacht van hun partner. Erwin stelt voor dat er binnen de kerk gepraat wordt over het onderwerp, op een open manier waarin iedere overtuiging een plek krijgt en gerespecteerd wordt:

'Binnen de gemeente van Christus moet er altijd een warm welkom zijn. Welkom thuis, voor iedereen. [...] als je Jezus rond zag lopen, die stootte ook niemand uit, die vermeed ook geen mensen, maar die betrok juist mensen en ging aan tafel met mensen. Dus ja, waarom zouden wij als christenen dat niet doen?'

Erwin realiseert zich dat zijn positie niet breed gedragen wordt binnen de kerk. Dit kan soms leiden tot pijnlijke situaties, maar hij wil zijn geloof niet opgeven omdat het zo'n diepgeworteld en fundamenteel onderdeel van hem is waar hij veel voldoening en vriendschappen uit put. Hij offert daarmee zijn eigen continue welzijn op voor de positie van homoseksuelen in zijn kerk. Erwin zegt dat het feit dat hij momenteel single is maakt dat mensen hem wellicht makkelijker accepteren.

Niels

Niels daarentegen heeft wel een relatie en is betrokken in de kerk. Niels zijn ouders vertrokken uit Nederland toen hij nog een baby was. Zijn ouders gingen zendelingenwerk doen in een ver land en waren dus erg gelovig. Niels is vier jaar geleden teruggegaan naar Friesland om te studeren. Hij ontdekte rond zijn tiende dat hij zich aangetrokken voelde tot mannen, maar heeft hier nooit over durven praten omdat hij merkte dat dit een taboe was in zijn omgeving. Hij leerde al gauw dat het als een zonde werd gezien, en hij forceerde zichzelf om interesse te tonen in vrouwen. Toch liet zijn gevoel voor mannen hem niet los en toen hij in een grote stad ging studeren, ver weg van zijn ouders, durfde hij het aan om de gay-scene op te zoeken. Dit was echter een grote teleurstelling, omdat het voor zijn gevoel enkel om seks draaide en dat kwam niet overeen met zijn verwachtingen. Niels vertrok naar Nederland voor een nieuwe start. Hij wilde het homo-zijn achter zich laten en hij wilde op zoek gaan naar een vrouw. Maar al gauw begonnen zijn homoseksuele gevoelens weer aan hem te knagen: 'Ik wilde het afsluiten, dat hoofdstuk. Maar de nieuwsgierigheid hè... het borrelt.' Na lang wikken en wegen besloot Niels om het nog één

keer te proberen met een man. En toen ontmoette hij zijn huidige partner, Mark. De relatie werd serieus en Niels moest uit de kast komen voor zijn familie. Dit was een grote drempel, maar uiteindelijk accepteert zijn familie hem. Daarnaast zat Niels in een evangelische kerk. Hij was al drie jaar aspirant-lid (dwz dat hij nog niet gedoopt is) en was erg blij met zijn gemeente. Niels heeft hen verteld over zijn homoseksuele relatie. De kerkraad heeft erover gesproken en besloten dat Niels nog gewoon welkom blijft. Tegenwoordig gaat Niels regelmatig samen met zijn vriend Mark naar de dienst. 'We zitten altijd samen en houden soms ook onze handen vast tijdens de kerkdienst, net zoals andere koppels in de kerk. Dat doen wij ook gewoon.' Hij krijgt hier enkel positieve reacties op, wat maakt dat hij zich geaccepteerd voelt. Ik ben een keer samen met Niels naar de dienst gegaan en het viel mij op dat veel jongeren hem amicaal begroetten. Niels heeft dus lang zijn homoseksuele gevoelens voor zichzelf gehouden, maar is er nu van overtuigd dat hij zowel christen als homo mag zijn. Hij zegt: 'Ik kan een relatie aan met God en een gouden regel is dat Hij iedereen lief heeft, ongeacht waar je vandaan komt en wie je bent. Hij heeft je lief. Dat is voor mij de hoofdzaak.' Hij vindt het heel erg dat veel homoseksuelen de kerk verlaten omdat ze zich gediscrimineerd of gekwetst voelen en wil graag laten zien dat het wel kan. Niels is er zeker van dat hij zich kan laten dopen in zijn kerk, ook zo lang hij een relatie heeft met Mark. Hij heeft hier nog geen navraag naar gedaan bij de leiders van zijn kerk.

De verhalen van Bob, Erwin en Niels laten zien dat, hoewel homoseksualiteit en een evangelisch christelijk geloof geen vanzelfsprekende combinatie zijn, zij toch

een manier hebben gevonden om beide aspecten te integreren in hun leven. Ik heb nog twee andere personen gesproken die een soortgelijke positie hebben, Frank en Victor. Hun verhalen staan beschreven in de Engelstalige versie van deze brochure. Al deze personen beredeneren hun positie vanuit een typisch evangelisch aspect van hun geloof, namelijk de persoonlijke relatie met God. Deze relatie wordt gezien als de meest belangrijke relatie en staat centraal in het leven van evangelisch christenen. Ze laten hiermee een interessante combinatie zien van enerzijds conformeren aan bepaalde fundamenten van het geloof en anderzijds bieden ze weerstand tegen gevestigde normen. Door hun seksualiteit op deze wijze te benaderen creëren zij frictie in dit dominante gedachtengoed, waardoor alternatieve zienswijzen ontstaan. In het volgende hoofdstuk zal ik dit verder toelichten.

Dingen veranderen, ook in de kerk. Waar homoseksualiteit vijftig jaar geleden vaak nog onbespreekbaar was, wordt tegenwoordig de discussie over dit thema in toenemende mate gevoerd. Tijdens mijn onderzoek heb ik gemerkt dat zulke veranderingen gegenereerd worden door maatschappelijke tendensen en individuele kerkleden. Denk bijvoorbeeld aan Erwin en Niels, die laten zien dat homo-zijn en christen-zijn elkaar niet uit hoeven te sluiten. Door hun betrokkenheid in de kerk confronteren ze hun christelijke vrienden en kennissen met seksuele diversiteit en zetten ze zodoende aan het denken. Ook Dieuwke, Maria en Wouter vertelden dat hun coming out sommige andere kerkleden heeft geïnspireerd om hun visie te heroverwegen. Ze kregen echter ook vaak te maken met afwijzing. Volgens Miranda, een christelijke LHBTQI+-activiste, kan dit zijn omdat de kerk en haar leden zich verschuilen achter het dictum dat de kerk niet gelijk aan de wereld mag worden. Normalisering van seksuele diversiteit wordt dan gezien als een verschijnsel vanuit 'de wereld', ofwel de rest van de maatschappij, wat buiten de kerkdeuren moet worden gehouden. Onderbouwing hiervoor wordt uiteraard gevonden in de bijbel. Interessant is echter dat verschillende kerkleden stellen dat de kerk mee moet gaan met wat er in de rest van de samenleving gebeurt. Sofia, lid van de kerkraad, zegt bijvoorbeeld dat haar positie dynamisch is omdat men moet anticiperen op wat er gaande is in de rest van de samenleving. Tendensen in de seculiere samenleving hebben dus een tweezijdig effect op de kerk: enerzijds zijn er christenen die meebewegen met de samenleving en hun visie verbreden, terwijl er anderzijds christenen zijn die zich dieper verschansen in heteronormatief gedachtegoed. In dit hoofdstuk zal ik beide ontwikkelingen analyseren.

De 'on-moderne Ander'

In de introductie van deze brochure heb ik beschreven dat ontkerkelijking in Nederland gelijktijdig is verlopen met toegenomen normalisering van seksuele diversiteit. Beperkte acceptatie wordt daarom door meerdere onderzoeksdeelnemers gekoppeld aan het verleden, en wordt gezien als on-modern. Zie bijvoorbeeld de volgende opmerking van Wouter:

'Ik ging qua vorm naar een heel moderne kerk, maar qua leer heel ouderwets. En ik vind dat heel jammer, en frappant, want eigenlijk verwacht je van zo'n moderne kerk dat ze hier ook op een hedendaagse manier mee omgaan en dat is dus niet zo.'

Naast Wouter maakten andere mensen soortgelijke opmerkingen, waarin de onderliggende gedachte is dat seksuele diversiteit tegenwoordig in Nederland geen issue meer hoort te zijn. Homo-acceptatie wordt zodoende neergezet als graadmeter voor moderniteit, terwijl evangelisch gedachtegoed en beleid, dat onderscheid maakt tussen homoseksuele en heteroseksuele leden, wordt weggezet als on-modern. Een gevolg hiervan is dat evangelische christenen en kerken terughoudend zijn om naar buiten te treden met hun gedachtegoed. Ik heb vier kerken benaderd voor dit onderzoek, waarvan één een positieve respons gaf. Tijdens dit interview benadrukten Chris en Justin, de voorganger en pastor van deze kerk, dat homoseksualiteit een gevoelig onderwerp is:

'Als wij hierover heel expliciet zijn, dan merken we dat er vanuit de maatschappij wordt gevonden dat we intolerant zijn en discrimineren. Dat wordt ons wel meteen voor de voeten gegooid. En dat voelt niet goed. Ik denk dat je toch wel een eigen overtuiging mag hebben en dat vind ik dat in onze maatschappij wel eens op gespannen voet staat, ten aanzien van dit standpunt, tussen de kerk en de samenleving.'

Chris en Justin vinden dus dat ze het recht hebben om vanuit hun geloofsovertuigingen homoseksuele relaties af te keuren, maar veroordeling vanuit de samenleving maakt dat ze terughoudend zijn om hiermee expliciet naar buiten te treden. Justin noemt dit even later de 'intolerantie van de tolerant'; ze merken dat hun visie niet wordt getolereerd door degenen die zichzelf tolerant noemen. Een aantal andere evangelische kerkleden uitten soortgelijke gevoelens. Opvallend is dat de 'Out en Proud'-sentimenten vanuit de liberale samenleving op enigszins paradoxale wijze de instituten en individuen die contrasteren met deze sentimenten tot zwijgen brengen. Dit effect is ook waargenomen onder moslims (Jivraj en De Jong 2011) om gelijksoortige redenen; zij worden eveneens gezien als 'de Ander' in het homonationalistische gedachtegoed van de Nederlandse samenleving. En juist deze veroordeling tot 'on-moderne Ander', in combinatie met een evangelische geloofsopvatting, kan een prikkel zijn om de kerkmuren hoger op te trekken en dieper te verankeren in orthodox gedachtegoed. Maar de verschillende opvattingen in de samenleving en in de kerk kunnen ook het tegenovergestelde effect hebben.

Productieve frictie

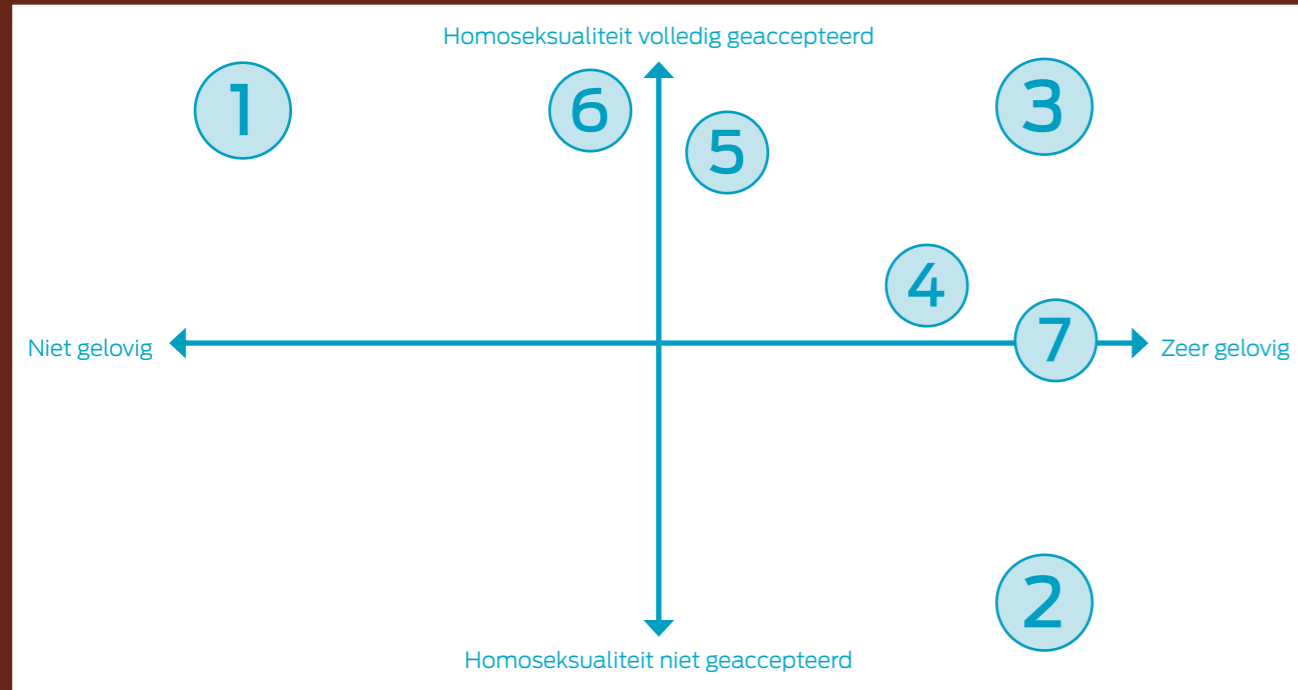
Er kan geconstateerd worden dat er een frictie bestaat tussen de Nederlandse samenleving en de evangelische kerk op het gebied van de acceptatie van seksuele diversiteit. Frictie is echter een proces wat niet alleen aangeeft dat er een onenigheid bestaat tussen partijen, maar functioneert ook als katalysator voor verandering. Anna Tsing (2005, 5) bedacht daarom de term 'productieve frictie', waarmee zij refereert aan de gevallen waar verschil kan leiden tot nieuwe inrichtingen van cultuur en macht. Deze productieve frictie wordt gegenereerd door verschillende actoren en processen.

Hoewel de evangelisch-christelijke en de liberale, seculiere opvattingen over seksualiteit ver uiteen liggen, kunnen ze niet worden gezien als compleet losstaande processen. Niet alleen Sofia zegt dat haar visie dynamisch is en wordt beïnvloed door ontwikkelingen in de samenleving. Sierd, een evangelische voorganger, pleit voor een gemeente waarin op oude vragen nieuwe antwoorden gevonden worden die passen in de hedendaagse cultuur. Dat wil zeggen dat oude standpunten heroverwogen moeten worden als deze niet langer passen in de cultuur. Sierd zegt ook dat de Evangelische Omroep (EO) een omslag heeft gemaakt die invloed heeft gehad op christenen. Door programma's te maken waarin verhalen van LHBTQI+ centraal staan krijgt seksuele diversiteit voor veel christenen een gezicht die er heel anders uitziet dan het beeld van de flamboyante homo op de canal parade in Amsterdam. En doordat veelal jonge (christelijke) LHBTQI+ meer geconfronteerd worden met andere LHBTQI+ en hun verhalen, (h)erkennen ze eerder hun eigen seksualiteit.

Hierdoor komt het thema binnen in de kerk en krijgt het een gezicht. En dat zorgt voor verandering. Meerdere deelnemers stellen dat het makkelijk is om seksuele diversiteit op afstand te veroordelen, maar als het gaat over een gemeentelid, een vriend, een christelijke broeder of zuster die gerespecteerd wordt, dan is oordelen moeilijker en komt er veel meer kwetsbaarheid en nuance bij kijken. Zo sijpelen seculiere opvattingen uit de samenleving binnen in de kerk. Volgens verschillende deelnemers kan de kerk daarom niet langer zo orthodox en rigide blijven als voorheen. Toch bevindt deze zienswijze zich in de marge.

Visualisering van posities

Zoals hierboven uitgelegd lopen de visies op seksualiteit ver uiteen. Om dit inzichtelijk te maken heb ik een matrix gemaakt (zie pagina 18) waarop geloof en acceptatie van seksuele diversiteit tegen elkaar worden afgezet. Dit levert een visuele representatie op van de verenigbaarheid van geloof en (acceptatie van) homoseksualiteit. Alle onderzoeksdeelnemers zijn ingedeeld, of hebben zichzelf ingedeeld, op een schaal van één tot tien op de vragen hoe sterk hun geloof is en in hoeverre zij een homoseksuele relatie accepteren. Niet alle deelnemers worden elders in deze brochure genoemd. Deze matrix laat zien dat er nuances moeten worden gemaakt over de beoogde onverenigbaarheid van geloof en homoseksualiteit.

1 Dieuwke, Maria en Hilde zijn hun geloof volledig kwijtgeraakt en hebben een homoseksuele relatie. Ze vinden alle drie dat een homoseksuele relatie en een waar christelijk geloof onverenigbaar zijn.

2 Jildou, Chris, Justin, Anna en Geert zijn zeer gelovig en wijzen daarom een homoseksuele relatie af. Alleen Jildou heeft zelf te maken gehad met homoseksuele gevoelens, de rest is heteroseksueel.

3 Frank, Victor, Erwin, Sierd, Miranda en Eus zijn ook zeer gelovig maar wijzen een homoseksuele relatie niet af. Sierd, Eus en Miranda zijn zelf niet homoseksueel.

4 Niels is behoorlijk gelovig (hij gaf zichzelf een 8),

maar hij is niet volledig opgenomen in een kerkgemeente en hij is nog niet gedoopt. Hoewel hij geen probleem ziet in een homoseksuele relatie, heeft hij soms nog steeds moeite om zijn eigen homoseksualiteit te accepteren. Hendrik is heteroseksueel en ook een behoorlijk actief gemeentelid (ook een 8). Hij veroordeelt homoseksuele relaties niet, maar hij is terughoudend om het volledig te steunen.

5 Bob staat zichzelf toe om een homoseksuele relatie aan te gaan, ook vanuit christelijk oogpunt. Hij is vrij zeker dat hij zich op een gegeven moment weer aan gaat sluiten bij een kerk, maar daar is hij nu nog niet klaar

voor. Het feit dat hij momenteel niet naar de kerk gaat, doet zijn geloof verzwakken.

6 Wouter ziet absoluut geen probleem in een homoseksuele relatie. Hoewel ik hem in het vorige hoofdstuk classificeerde als homo en niet gelovig, zei hij dat hij zijn voormalige gemeente mist, met name vanwege sociale redenen. Hij gelooft nog steeds dat er iets van een God bestaat, maar hij vraagt zich af of hij nog wel écht gelooft.

7 Sofia en Johan zijn zeer gelovige heteroseksuele kerkleden. Johan was erg onduidelijk of hij homoseksuele relaties accepteert of niet. Daarom vond ik het moeilijk om hem in te schalen en heb ik hem in het midden afgebeeld. Sofia was juist erg duidelijk dat zij niet ingeschaald wilde worden omdat haar positie contextafhankelijk en dynamisch is. Ik heb haar in het midden afgebeeld om dit te illustreren.

Deze matrix is afgeleid van Serpell (2003, 4), die deze methode gebruikte om ideeën over de affectie en bruikbaarheid van dieren te visualiseren, en is aangepast naar de thematiek van dit onderzoek. Daarnaast is de matrix niet bedoeld om alle posities te beschrijven en representeren, maar laat enkel zien dat er een grote diversiteit aan visies bestaat waarbij alle uitersten zijn vertegenwoordigd.

In het tweede hoofdstuk heb ik laten zien hoe de machtsstructuren van evangelische gemeenten werken. Een belangrijk aspect daarvan is dat macht gefragmenteerd is. Daarmee bedoel ik dat alle leden, evenals de voorganger, macht hebben over de instandhouding of verandering van de structuren en de daarbij horende opvattingen. Nu ik inzichtelijk heb gemaakt dat er binnen de kerk een verscheidenheid aan opvattingen bestaat, kan gezegd worden dat de dominante visie dat homoseksualiteit onverenigbaar is met een christelijke identiteit in toenemende mate betwist wordt. Echter, dit tegengeluid is niet eenduidig: er is een verscheidenheid aan tegengeluiden die vanuit verschillende kanten komen. Er zijn personen die homoseksueel zijn en de kerk verlaten en personen die homoseksueel zijn en deel blijven uitmaken van de kerk. Er zijn personen als Miranda die heteroseksueel zijn en het opnemen voor homoseksuelen in de kerk en er is de samenleving waarin anders wordt gedacht. Deze invloeden creëren weer verschillende alternatieve denkwijzen. Zo vinden veel christenen die homoseksuele relaties goedkeuren dat deze relaties aan dezelfde voorwaarden moeten voldoen als heteroseksuele relaties. Dat wil zeggen dat deze gebaseerd is op liefde en trouw. Andere christenen vinden dit minder belangrijk en willen niet oordelen over andermans liefdesleven. Zo zijn er meerdere alternatieve denkwijzen die op verschillende wijzen het dominante gedachtegoed uitdagen en betwisten. Weerstand is daarmee evenzeer verdeeld en gefragmenteerd als macht (zie ook Foucault 1978, 96). Echter, al deze personen benadrukken dat verandering zeer langzaam en met babystapjes plaatsvindt. Ze worden vaak geconfronteerd met veroordeling en

afwijzing vanwege hun visie. Melissa Wilcox (2003, IX), een academicus met expertise op dit gebied, stelt dat veel van het onbegrip en de ongelijkwaardigheid binnen de christelijke wereld voortkomt uit de zeer menselijke angst voor het onbekende. Zichtbaarheid vormt daarom een sterke strategie. De kracht van de hier beschreven tegengeluiden zit daarnaast in het feit dat ze vanuit christelijke personen komen. Zij spreken de taal van de kerk, kennen de gebruiken, en worden gezien als broeders en zusters in het geloof. En juist vanuit deze gelijkwaardige positie in de machtsstructuren van de kerk kunnen zij een bijdrage leveren aan verandering.

5 Conclusie

Anna, de vrouw die ik beschrijf aan het begin van deze brochure, lijkt op het eerste gezicht een ongenueanceerde versie van het dominante gedachtengoed in de evangelische kerk te geven. Ze ventileert immers dat man en vrouw voor elkaar gemaakt zijn en dat homoseksualiteit simpelweg niet de (lees: Gods) bedoeling is. Hoewel deze visie – zij het in genuanceerder versie – breed gedragen wordt binnen de kerk, wil ik in deze brochure laten zien dat de realiteit complexer en ambivalenter is dan deze op het eerste gezicht lijkt. Daarnaast wil ik laten zien wat de consequenties van heteronormatief gedachtengoed zijn voor homoseksuele leden. Hieronder volgt een samenvatting van de belangrijkste argumenten.

Macht en performativiteit

Een evangelische kerkdienst is gezellig, meeslepend, spectaculair en inspirerend en het biedt gelegenheid om samen te komen met vrienden en familie. Ramon vatte dit mooi samen. Hij vertelde dat de kerk hem vergeving, waarheid en sociale contacten biedt. Deze mix van aspecten behelzen voor velen de belangrijkste drijfveren voor lidmaatschap. Tegelijk laten de laatste twee aspecten de machtsverdeling in de kerk zien: de macht van waarheid, zoals gevonden in de bijbel en verkondigd door de voorganger en andere leiders, en de macht van naasten, die elkaar stimuleren om een goede christen te zijn en elkaar corrigeren wanneer ze afdwalen van het rechte pad. Samen vormen deze structuren een polymorf (Foucault 1978) machtsgebied, waarin iedereen macht heeft over iedereen en daarmee over de instandhouding of juist verandering van de evangelische normen en gebruiken. De meest interessante evangelisch-christelijke norm voor dit onderzoek is de heteronorm. Heteronormativiteit

wordt vanuit vele kanalen aangewakkerd, zoals de zondagsdienst en cursussen, en door een cultuur waarin jong trouwen de norm is. Het repetitieve kader waarin dit plaatsvindt bevestigt het performatieve karakter van deze gedragscode: middels het herhaald benadrukken van deze levenswijze als de enige juiste, bestaat deze norm. Een heteroseksueel bestaan verwordt hierdoor tot zowel een vanzelfsprekend als belangrijk onderdeel van het christelijke levenspad. Alternatieve seksualiteit wordt op verschillende manieren verklaard en er heersen meerdere ideeën over de omgang met een homoseksuele voorkeur. Een rode draad in veel benaderingen is dat homoseksualiteit niet de voorkeur heeft en in feite een bedreiging vormt voor de verkondigde waarheid. Hierdoor wordt het bestraffen met formele dan wel sociale uitsluiting bij het aangaan van een homoseksuele relatie door velen legitiem bevonden.

Homo en/of christen

De hierboven genoemde structuren zorgen ervoor dat homoseksuele evangelisch-christenen zich vaak in een positie gedwongen voelen waarin zij moeten kiezen tussen een homoseksueel liefdesleven en hun geloof. Echter, hoewel verschillende onderzoeksdeelnemers inderdaad een van beide aspecten afzweren, zijn er ook een aantal personen die beide aspecten weten te integreren in hun bestaan. Hiermee laten ze allemaal zien dat hun persoonlijkheid flexibel is. Ze laten hun subjectiviteit en zelfbeschikking zien, welke gevormd wordt door een zoektocht naar geluk. De strategieën die zij aannemen hebben verschillende consequenties voor de heteronormatieve evangelische cultuur. Jildou gaat op in de dominante cultuur, en houdt deze

in stand door ervoor te kiezen om geen lesbische relatie aan te gaan. De andere personen vechten de heteronorm aan door zich ertegen te verzetten; ofwel door de kerk te verlaten, ofwel door onderdeel van de gemeente te blijven. Echter, personen die de kerk verlaten verzetten zich minder actief dan de groep die blijft. De kerkverlaters zetten vaak wel een aantal mensen in hun directe omgeving aan het denken, zoals hun familie en vrienden. Maar door zich te distantiëren van hun gemeente is hun bereik vaak beperkt. De personen die onderdeel blijven van hun gemeente vechten door hun aanwezigheid actief het heteronormatieve gedachtengoed aan. En vanuit hun positie als christen en gesteund door de polymorfe machtsverdeling, heeft hun verzet een goede kans om alternatieve discourses te doen groeien.

Frictie

De kerk staat niet op zichzelf, maar bevindt zich in een samenleving. De interacties met de samenleving leveren fricties op tussen evangelische en seculiere normen, ook op het gebied van seksualiteit. Deze fricties kunnen ertoe leiden dat kerken zich dieper verankeren in orthodox gedachtengoed, maar ook komt het voor dat kerken hun standpunten heroverwegen en hun beleid versoepelen. Een grote verandering die reeds heeft plaatsgevonden heeft te maken met de bekendheid en bespreekbaarheid van seksuele diversiteit. Daarnaast zijn er individuen die een homoseksuele relatie niet afkeuren. In de matrix in hoofdstuk vier worden de verschillende posities gevisualiseerd. Hoewel de huidige veranderingen zich in de marge bevinden en niet voor iedere LHBTQI+ voldoende zijn, kan er toch geconcludeerd worden dat alternatieve discourses langzaam ontstaan.

Bronnen

■ Argyrou, Vassos. 2005. *The Logic of Environmentalism: Anthropology, Ecology and Postcoloniality*. New York: Berghahn Books.

■ Braidotti. 2011. *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory* (2nd edition). New York: Columbia University Press

■ Braidotti, Rosi. 2014. *Metamorphic Others and Nomadic Subjects*. Text written for the exhibition by Oliver Laric at ar/ge kunst Galerie Museum.

■ Butler, Judith. 1988. *Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory*. – *Theatre Journal* 40:519-531.

■ Butler, Judith. 1991. *Imitation and gender insubordination*. In: Fuss (ed.) *Inside/Out: Lesbian Theories/Gay Theories*, 13-31. London: Routledge.

■ Butler, Judith. 1999. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.

■ Cannell, Fenella. 2010. *The Anthropology of Secularism*. *Annual Review of Anthropology* 39:85-100.

■ Foucault, Michel. 1978. *The history of sexuality. Volume 1: An Introduction*. New York: Pantheon Books.

■ Hart, de, Joep. 2014. *Geloven Binnen en Buiten Verband: Godsdienselijke Ontwikkelingen in Nederland*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

■ Kennedy, James. 2005. *Recent Dutch Religious History and the Limits of Secularization*. In *The Dutch and their Gods: Secularization and Transformation of Religion in the Netherlands since 1950*, 27-42, edited by Eric Sengers, Hilversum: Uitgeverij Verloren.

■ Keuzenkamp, Saskia. 2010. *Steeds gewoner, nooit gewoon: acceptatie van homoseksualiteit in Nederland*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

■ Keuzenkamp, Saskia, Niels Kooiman en Jantine van Lisdonk. 2012. *Niet te ver uit de kast: Ervaringen van homo- en biseksuelen in Nederland*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

■ Puar, Jasbir. 2007. *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times*. Durham: Duke University Press.

■ Serpell, J.A. 2004. *Factors influencing human attitudes towards animals and their welfare*. *Animal Welfare* 13:145-151.

■ Taouanza, Ikram, Hanneke Felten en Saskia Keuzenkamp. 2016. *Werkt het aangaan van een Dialoog?: onderzoek naar de effectiviteit van dialoogbijeekommen tegen vooroordelen en stereotypen*. Sociaal en Cultureel Planbureau.

■ Tsing, Anna. 2005. *Friction: an Ethnography of Global Connection*. Princeton: Princeton University Press.

■ Walton, Gerald. 2006. *Fag Church: Men Who Integrate Gay and Christian Identities*. *Journal of Homosexuality* 51:1-17.

■ Wilcox, Melissa. 2003. *Coming Out in Christianity: Religion, Identity, and Community*. Bloomington: Indiana University Press.

TUmba

Eewal 56, 8911 GT Leeuwarden
T 058 215 77 71 | M 06 16 68 82 79
E info@tumba.nl | tumba.nl

COC Friesland

Zaailand 94a, 8911 BN Leeuwarden
T 058 212 49 08 | E info@cocfriesland.nl
I cocfriesland.nl